

Hory a staletí

Literární polyglosie v Karpatech

— Alexander Kratochvíl —

Tento referát souvisí s projektem *Přeshraniční vyprávění v transkulturních oblastech na příkladu západní Ukrajiny*, který je v současné době zpracováván na Univerzitě v Kostnici. Projekt se věnuje *literární vícejazyčnosti*, což představuje zkoumání ústní a písemné komunikace, literárního vylíčení mateřského a cizího jazyka a proces literárního překlada. Rád bych zde představil krátkou metodickou rozvahu, vymezil otázky a popsal *literární konstrukci vícejazyčnosti* na příkladu karpatského románu Ivana Olbrachta (1882–1952) *Nikola Šuhaj loupežník* (1933).

Fenomén *literární vícejazyčnosti* (v odborné literatuře také jako *mnohojazyčnost*, *literární di-* a *polyglosie*, *polyfonie*, respektive *vícehlasost*) lze podle Johanna Strutze (1996) a Moniky Schmitz-Emansové (2002) dělit z hlediska autorského, a to na vícejazyčné autory s vícejazyčným, nebo jednojazyčným dílem,¹ anebo dle kvantitativního a kvalitativního heterogenního míšení jazyků v textech. V Olbrachtově karpatské próze se jedná o druhý případ.

Román *Nikola Šuhaj loupežník* byl vydán v roce 1933 a společně se sbírkou povídek *Golet v údolí* (1937) a cestovními esey *Hory a staletí*

---

1 Jako příklad se nejčastěji uvádějí: Beckett, Conrad, Nabokov, Rilke, Singer (více Strutz 1987, Forster 1974).

(1935) tvoří karpatskou trilogii, která je významnou částí Olbrachtova díla. Trilogie je postavena na důkladných rešerších v oblasti Karpat. Román představuje skutečné osoby, místa a události, které se odehrály zhruba deset let před jeho vydáním. Sám autor poznamenal, že bylo fascinující pozorovat, jak se za poměrně krátkou dobu stala z člověka legenda, přičemž tradice opryšků (karpatských loupežníků) s Oleksou Dovbušem nebo Jánošíkem mu posloužila jako vzor:

Báje, pověst a zkazky o Nikolovi Šuhajovi jsou směsí nedávné skutečnosti, prastarých legendárních prvků, opakujících se a znova se vracějících, a čisté umělecké tvorby. Jsou na místě nikoli posledním poutavé tím, že se vztahují k člověku zemřelému nedávno, že se rodí takřka před našima očima, že můžeme sledovat jejich růst a ještě přesně rozeznávat prvky, z nichž se skládají. (Olbracht 1982: 104–105)

Biografie loupežníka jménem Mykola Sjuhaj (jak zní v ukrajinštině), „který bohatým bere a chudým dává“, nemá sociálně-revoluční či politický účel à la Robin Hood. I přesto je postava v dějinách Karpat zakouřená, což Olbracht zdůvodnil sociálně-psychologicky:²

Ale pozorujeme Podkarpatsko. [...] Kdo jsou to loupežníci? Vždy kořistníci. Často lidé s nejasnými touhami politickými nebo sociálními [...] Vždy postavy tragické. Neboť se nikdy svým metám ani nepřiblížili, nepřekročivše prvních počátku... A vždy oběti. Neboť zahynuli rukou katovou, úkladem přátel, zradou milencinou. Zákon v nich vidí zločince. Vzbouřence, jakých ve svém středu nebude trpět žádný společenský řád. Vrahy, žháře, lupiče. Psané právo je odsuzuje. Přirozený právní cit utištěného lidu je osvobozuje. Neboť jsou výrazem jeho touhy po spravedlnosti. Jsou vtělením žízňe slabých stát se silnými byt i jen na chvíli a třeba za cenu vlastních životů. (ibid.: 78)

Nikola Šuhaj krátce před koncem války dezertuje a vrací se do rodné vesnice Koločavy, kde se žení s láskou z mládí Eržíkou.³ Na základě nestabilní politické a právní situace je však donucen vesnici opustit a skrývat se v lesích, kde se proslaví jako loupežník. Po necelých

2 Srovnej kap. „Loupežníci“: „[Šuhaj; pozn. A. K.] splnil jiné poslání loupežníka [...] a v tom se přibližuje loupežníkům největším, ba samému Oleksovi Dovbušovi: oplodnil lidovou fantazii [...] toužící po svém právu a své spravedlivosti“ (Olbracht 1982: 103).

3 Olbracht popisuje poněkud květnatě, že Šuhaj „užívaje svobody jako zázrakem z nebe spadlé, miliskuje se s Eržíkou“ (Olbracht 1975: 103).

dvou letech tohoto života je po zákeřné zápletce, v níž má vícejazyčnost poměrně významné zastoupení, bývalými kumpány společně se svým bratrem Jurajem zavražděn.

Analýzy diskurzu vycházející z Foucaulta a především výzkumy postkoloniálních studií prokazují, že by *literární vícejazyčnost* neměla být uchopena pouze lingválně a lingvisticky, ale měla by také zohledňovat sociokulturní, politické a psychologické faktory. Takové rozšíření pojmu je ale mírně sporné, protože zde nelze vyloučit terminologické nepřesnosti. I z toho důvodu by mělo být rozšíření pojmu *vícejazyčnost* vysvětleno, stejně jako otázka, kde a za jakých podmínek *literární vícejazyčnost* začíná. Rozšíření pojmu *literární vícejazyčnost* má smysl tehdy, když rozbor literárněestetického jazyka znázorňuje i sociokulturní konstelace.

Tímto směrem vede výklad *vícejazyčnosti* Michail Bachtin: „Román je umělecky organizovaná víцеřečnost, občas vícejazyčnost a individuální mnohotvárnost hlasů“ (Bachtin 1979: 157). Bachtin popisuje *vícejazyčnost (vícehlasost)* v souvislosti se stylistickými otázkami románu: „Románový styl sestává z kombinace stylů; jazyk románu je systémem ‚jazyků‘“ (ibid.). *Vícejazyčnost* se u Bachtina nevztahuje na národní jazyky, nýbrž spíše na sociální a regionální variety a na jejich vymezení uvnitř jednoho jazyka v závislosti na komunikativní situaci. S odkazem na komunikativní situaci je zohledňován také sociální moment: „Román předkládá svá témata, svůj kompletní svět zobrazovaných a vyjadřovaných předmětů a významů pomocí sociální víцеřečnosti a na jejich základech vznikající mnohotvárnosti hlasů“ (ibid.).

Současně se sociálními a společenskými aspekty *vícejazyčnosti* vyvstává i problematika národních literatur. Ta je ještě umocněna transnárodní oblastí západní Ukrajiny. Studie vycházející z topografického vymezení problému (počínaje tzv. *spatial* nebo *topographical turn*) nepodporují konstrukci exkluzivního národního území vymezeného a ohraničeného vůči jiným. Vedle národnostních lze určit také hranice, které zpochybňují zažitý koncept prostorově a národnostně soustředěných, od sebe jasně odlišných literatur. Ostré dělicí hranice ustupují překrývajícím se okrajovým a hraničním zónám, a tak je zkoumána tvorba kulturně-jazykových a národnostních hranic. Tyto „pružné“ přechodové zóny na okrajích národních literatur tvoří mj. *vícejazyčnost*.

Vícejazyčnost hraniční oblasti v Karpatech je díky svému estetickému potenciálu a sociokulturním konfliktům dobře uchopitelná právě skrze přesahy: například individuálním, morálním, náboženským, sociokulturním (etnologickým), kulturně-jazykovým. Následné úvahy

budou ovšem omezeny na vícejazyčnost v literárním (a kulturním) sběhu událostí v díle *Nikola Šuhaj loupežník*.

Pod pojmem *vícejazyčnost* rozumíme implicitní nebo explicitní národnostní a regionální idiomy (jazyky, dialekty, sociolekty), což znamená skutečnou nebo *literárním zpracováním asociovanou vícejazyčnost*, jakož i metajazykovou a literární artikulaci sociokulturních poznatků.

Začnu *stylistickou vícejazyčností textu* a jejími funkcemi. *Vícejazyčnost* ve smyslu *povrchního* užití cizojazyčných vsuvek se v Olbrachtově románu s podivem vyskytuje jen vzácně, cizojazyčných lexik je použito poskrovnu. Pokud se objeví, jedná se především o židovské (jidiš a hebrejské) lexikální vsuvky, které jsou většinou emocionálně nebo expresivně podbarvené, například nadávka „Chazrkopf“; „Izák Herskovič, tiskna tělo do trávy a nos do studené země, šeptal v dlouhém řetězu: „Šma Jesruel! Šma Jesruel!“⁴ Slyš, Králi, Žid tě volá!“ (Olbracht 1975: 36); „Riboinoi šel ojlom, pane světa!“, vykřikl Izák Herskovič“ (ibid.: 57); nebo rým: „Oj, oj, oj, / ožralý je gój. / Chlastat musí, / mnoho zkusí. / Oj, oj, oj, / protože je gój!“ (ibid.: 35). Nejvíce opakovány židovskými vsuvkami jsou lexika spojená s náboženstvím, jako „purjoches“, „tóra“, „talis“, „tefelin“, „šachres“, „košerný“ a jiné.

Přehled s vysvětlením slov na konci knihy ukazuje, že u Olbrachta se v případě *povrchní vícejazyčnosti* jedná převážně o židovské záznamy, zbytek jsou vysvětlivky k českým méně užívaným slovům nebo vysvětlení, v nichž najdeme i (regionální) ukrajinská lexika karpatské oblasti jako „bosorka-ňa“, „baba jaga“ (čarodějnice), „tokan“ (kukuřičná kaše), „gelet“ (dojác-ka, dřevěná nádoba na dojení a uchovávání mléka), „obnova“ (čerstvý sníh na zmrzlém), „gazda“, „kolomyjka“ (forma písně a tance), „sopilka“ (pastýřská píšťala), „oboroh“ (ukr. oborih, ukr. varianta oborohu) a další.⁵

I přes velmi skrovné užívání cizojazyčné lexiky zůstává polyglotní situace patrná: protagonisty jsou Rusové, Karpatští Ukrajinci (Huzulové/Rusíni), Češi, Němci, Rumuni, Maďaři a Židé. V rodné vesnici Nikoly Šuhaje Koločavě, kde se odehrává převážná část děje, jsou to především karpatsko-ukrajínští, židovští a – jako cizinci – čeští prota-
gonisté. Ti jednájí prostřednictvím jim vlastních idiomů:

Pravda, řeckokatolický křesťan by za nic na světě nepožil o petropavelském postě mléčného jídla, a Žid by raději zahynul, než by se napil vína, kterého se dotkl goj, ale za staletí si již na své podivnosti zvykli, náboženská nenávist

4 „Šma Jesruel!“ je nejčastěji (pětkrát) používané zvolání.

5 Výklady slov lze nalézt v Olbrachtovi (1975: 245–248).

je jim cizí [...]. Vidí si do svých rituálních záhad a náboženských čarů stejně dobře jako do svých kuchyní a jizeb, a přijde-li ráno gazda k židovskému řemeslníkovi, který právě hovoří se svým Pánem Bohem, nechá mistr klidně na ramenou pruhovaný talis, na čele kostku tefilinu a na levé ruce jeho řemínky, dá si se sousedem dobré jítro a důkladně s ním vyjedná cenu za okování vozu, za příštípek na opánky nebo za zasklení okna; věčný nespěchá a počká. Jsou svými životy odkázáni na sebe, navštěvují se, jsou si vzájemně dlužni trochu kukuřičné mouky nebo několik vajec, jsou si dlužni za píci, za potahy, za práci i hotově. Jistě: všedního dne. Ale chraňte se mezi ně hodit myšlenku! Tehdy se ihned objeví dvojí mozky. A dvojí nervový systém. A dva Bohové šlehnou proti sobě blesky. (ibid.: 18–19)

Forma *povrchní vícejazyčnosti* může mít různé funkce: 1. jazykově charakterizovat, 2. podpořit iluzi, 3. být nositelem vypravěčovy výpovědi, 4. přispět ke sjednocení mnohotvárnosti, 5. působit komicky, 6. zprostředkovat jazykově specifický význam, 7. přispívat ke zvukomalebnosti či 8. zastávat funkci citátu.⁶ Zde dominuje především funkce jazykové charakteristiky a charakteristiky prostředí, kromě toho jsou v tomto vícejazyčném regionu jasně znázorněny jazykové hranice. Na nich dochází i přes bezproblémové soužití Karpatských Ukrajinců a Židů k ideovým rozporům („Ale chraňte se mezi ně hodit myšlenku! Tehdy se ihned objeví dvojí mozky“ – ibid.: 19). Literárním procesem konotovaný a metajazykově evokovaný dialog židovského jazyka s karpatsko-ukrajinským a českým bude analyzován později.

Vícejazyčnost a narativ mají v karpatské oblasti literární tradici, která je sama o sobě vícejazyčná – spadá do ní i ztvárnění četných loupežnických postav jako např. Nikola Šuhaj, Juraj Jánošík, Dmytro Marusjak, Ondraszek, Moische Jankl Reisner, Taras Barabola aj. Tradice loupežnických povídek se v literárním zpracování často vztahuje k mýtu Oleksy Dovbuše, nejčastěji intertextovým převzetím motivů, charakterů postav ad. Ale i autoři loupežnických povídek patří k různým státním, národnostním, regionálním a samozřejmě i jazykovým skupinám (např. německé, polské, rumunské, slovenské, české, maďarské a ukrajinské). Literární materiál „Karpaty“ je skrze svoji transnárodní a transkulturní artikulaci *časově* i *prostorově* zbaven hranic a vytváří svůj vlastní chronotop *hory a staletí* (jak zní přízračný název Olbrachtova cestopisu). Také konstrukt prostor-čas, který je na

6 Podrobněji k funkci *povrchní vícejazyčnosti* viz Horn (1981: 225–241).

začátku románu o karpatském loupežníku Šuhajovi nastíněn, ukazuje na tento chronotop:

Když pisatel tohoto vypravování shledával v domovině Nikoly Šuhaje příběhy o tomto muži *nezranitelném*, který bohatým bral a chudým dával a který nikdy, kromě v sebeobraně nebo ze spravedlivé msty [...]. Neboť v tomto kraji lesů, zvrásněném horami jako kus papíru, který se chystáme hodit do kamen, žijí posud děje, jakým se bláhově usmíváme jen proto, že se u nás nestávají již po staletí. V tomto kraji kopců na kopcích a roklí v roklích, kde se v tlejícím soumraku pralesů rodí prameny a umírají prastaré javory, jsou posud začarovaná místa, odkud se ještě nikdy nedostal ani jelen, ani medvěd, ani člověk. [...] A dole, v úzkých údolích řek, ve vesnicích, které jsou zelené kukuřičnými poli a žluté květy slunečnic, žijí vlkodlaci, kteří překulivše se večer po soumraku přes kládu, se mění z mužů ve vlky a k ránu opět z vlků v muže, zde se v měsíčních nocích mladé vědmy prohánějí po koních, v které proměnily své spící muže, a čarodějnic netřeba hledati za sedmi horami a sedmi řekami ve větrných údolích, nýbrž ty zlé možno potkati na pastvinách, jak sypou do tří dobytčích stop soli, aby zbavily krávy mléka, a ony dobré lze kdykoli navštívit v jejich chýších a odvolati od konopných trdlíc, aby zařikaly hadí uškntutí nebo koupelí v odvaru z devíti bylin udělaly z dítěte neduživého silně.

Zde žije ještě Bůh. [...] Prastarý pohanský Bůh, pán lesů a stád, který odmítá spojovati se s oním pyšně honosným Bohem, bydlícím v zlatě a hedvábí za pestrými stěnami ikonostasů, i s oním nevrlým starcem, skrývajícím se za ošumělými záclonkami purjochesů synagog.

(ibid.: 7–8)

Zde přichází ke slovu mytické období, kde lidské a nadlidské splývá v jeden celek. Nadpřirozené není považováno za nepřirozené („prastarý pohanský Bůh“), přítomnost je konstituována pomocí archaických výjevů. V tomto paralelním čase se vyskytují bytosti jako vlkodlaci a čarodějnice nebo „nezranitelní muži“ jako Nikola Šuhaj, kteří osidlují vesnice, lesy a hory. Ovšem tato archaická exotika není uzavřená tak jako v pohádkách či pověstech. Mytický svět existuje paralelně, interaktivně s jinými v jednom prostoru komunikuje. „Archaická exotika“ je blízká ukrajinské próze chimér a magického realismu (např. Mychajlo Kocjubynskij *Tini zabutyh prediv*, 1913, nebo Hnat Chotkevych *Kaminná duša*, 1911) i moderní baladě, známé svou specifičností v první polovině 20. století.⁷

7 Také K. Čapek vytvořil koncem dvacátých let baladu, která se odehrává v Karpatech, *Baladu o Ľuraji Čupovi*. Na motivy Olbrachtova románu napsal Milan Uhde muzikál (hudba Mi-

S magickorealistickou nebo baladickou prózou zasazenou do Karpat, toho času oblasti náležející k Československu, se setkáváme mimo jiné i u Karla Čapka, Jaroslava Durycha, Vladislava Vančury či Ivana Olbrachta. Karpatská oblast se v české próze dvacátých a třicátých let zdá být poněkud exotickou, přitom není příliš vzdálená od metropole, a zároveň patří do jiné časoprostorové dimenze, která se ale nezdá být méně reálnou než civilizace v metropoli.⁸ V Olbrachtově cestopise *Hory a staletí* je cesta skrze Karpaty ztotožňována s cestou časem. V popředí přitom stojí chudoba a zaostalost, anachronismus sociálních a politických poměrů a místy lze hovořit až o jisté depoetizaci Karpat („byl to středověký život primitivního hospodářství s pastevectvím a klučením lesů, s jednoduchou výrobou látek, obuvi a náradí doma, život bez gramoty, bez škol, beze zpráv o světě“ – Olbracht 1982: 15). Přesto zde chronotop *hory a staletí* svojí *vícejazyčností* zanechává výraznou stopu.

Archaický, ne-moderní svět zůstává citelný a všudypřítomný, je převezený do jazykové formy, a tím narativem odhalený a rozeznatelný. Tento narativ se prezentuje jako databáze vědomí, která vypráví a vyprávěním podává základní modus sociální konstrukce skutečnosti. Jeden z jazyků vícejazyčné oblasti Karpat se tak prezentuje ve formě svěráčného mýtu. Ten je řádem mimo civilizaci, která je ztělesňována pomocí oprýštví a postav loupežníků, jako je Nikola. Zvuk jeho jména prostupuje prostorem: „Hahó!“ a les jeho volání zvětšoval ohromnými vlnami. „Hahó! Tady je Šuhaj!“ „Nikola Šuhaj!“ A zdálo se mu, že toto jméno, jeho jméno, roste nad vrcholky stromů a vyplňuje celé údolí až k oblakům“ (Olbracht 1975: 154). Mytická doba mimo civilizaci reguluje prostor pomocí narativu, který zcela *přirozeně* vypráví o nadpřirozených bytostech, čarodějnicích a jejich magických praktickách, o nezranitelnosti.⁹

Zcela jiný jazyk, a s ním spojené sociokulturní souvislosti, je formulován v paralelně existující civilizaci. Civilizace rovněž usiluje o uspořádané vyplnění prostoru, o reprezentaci prostoru narativem

---

loš Štědroň) *Balada pro banditu* (1975). V německy mluvící oblasti byly využity např. Bänkelsang, Moritaten a jiný folklor, které zpracovali Frank Wedekind, Arno Holz, Bertolt Brecht aj.

8 „Šuhajovo jméno posléze jakoby zaplňuje či zastupuje celý kraj. Identitu, zástupnost a splyvání vytváří obrazný jazyk. Ten tak konstruuje obraz prostoru mimo civilizaci [...]“ (Hrbata 2005: 493).

9 „Nejpůsobivější je však počátek legendy. Je v něm i filozofická hloubka. Pracuje – a to je možné právě jen v této zemi mnoha století – jednak prostředky zcela nedávnými, světovou válkou, kulomety, dezercí, sebevraždou, jednak prvky z pohanských dob, čarodějnicemi, kouzelnými nápoji a středověkou krutostí“ (Olbracht 1982: 105).

metropole. Československé úřady jsou v Koločavě a v okolní oblasti Karpat konfrontovány s odlišnostmi, které nemohou do svého narativu přeložit a vyložit. Proto zástupci úřadů reagují agresivně, bijí a zatýkají všechny osoby, které jsou i vzdáleně spojovány s Šuhajem.

Podobně „oněmělý“ a nepochopený je Šuhajův německý kamarád z vojny, pro něhož je ruská čarodějnice, u níž se s Šuhajem ocitli, pouze směšnou stařenou: „Němec, hloupý Němec, který zná jen svoje stroje a svoje čísličky, nic neví a ničemu nevěří, se dal do nehorázného smíchu. Ale Šuhaj se zarazil. Neboť Šuhaj byl z Podkarpatska. A tam žije ještě Bůh. [...] věděl ihned, že před ním stojí baba jaga. Bosorkáňa. Povitrula. Čarodějnice“ (ibid.: 9–10). Od čarodějky ale Šuhaj a Němec dostávají magický nápoj, který jim propůjčí nezranitelnost. Když si svoji schopnost ověří, z různých důvodů o ní přestávají mluvit: zatímco Šuhaj ji akceptuje jako realitu a nemá potřebu hovořit o nadpřirozenosti, Němec o ní nemluví, protože není schopen nadpřirozenost přijmout a má „strach lhát sobě samému i příteli“ (ibid.: 13). Zde se potvrzuje ona problémová oblast vícejazyčnosti, která je vyvolána různými interpretacemi a různým vnímáním reality.

Ještě zřetelnější je problémová oblast na poli jazyka civilizace, moderního občanského řádu s prohlášenou volností a rovností občanů, ztělesněná v postavě, v gestech a chování českého náčelníka četníků: „Přicházel rychlými a jaksi veselými kroky nový četnický velitel. Mladý muž. Shluk se roztupoval a s hlav klouzaly klobouky. S úsměvem salutoval, dívaje se lidem přátelsky do tváří. „Co se to děje?“ Před prahem krčmy se obrátil. „Nu, dovnitř, dovnitř, sousedé!““ (ibid.: 160). Dříve agresivně vystupující čeští četníci pobíhají po okolí neozbrojeni a bez helem „jako přátelští sousedé“. Pro původní obyvatele, Karpatské Ukrajince a Židy, nepochopitelné a nerozumné chování („Co se to děje?“), stejně nepochopitelné a nerozumné jako projev nového velitele četníků: „Vzájemný vztah občanstva a četnictva se v této obci, bohužel, nevyvíjel dosud přátelsky. Je tím vinno nepochopení s obou stran. Četnictvo nechápalo city obyvatelstva a obtíže, s kterými je spojeno vpravování se do nových, zcela odlišných poměrů; a občanstvo nerozumělo těžké a nebezpečné službě, kterou zde musilo četnictvo vykonávat [...]“ (ibid.: 160–161).

Velitel četníků pokračuje apelem na občanské svědomí v boji proti zločinu a vybízí k podpoře úřadů („boj se zločinem“; „apeluji na vaši občanskou čest: Učiňte Mikuláše Šuhaje neškodným!“; „Občanská povinnost a smysl pro právo a zákon!“ – ibid.: 160). Občanská povinnost a podobný smysl pro právo a zákon jsou Karpatskými Ukrajinci

hodnoceny jako lež: „Co lžeš?“ mysleli si gazdové“; „Chyba!“ řekli si staří Židé. „Chazrkopf!“ pravila polohlasitě židovská mládež“ (ibid.: 161).

Pro Karpatské Ukrajince není Šuhaj zločincem, nýbrž ztělesněním svobody a rovnosti, o kterou se marně snaží velitel četníků. Jazyk moderního centra Prahy zní v anarchickém prostředí ústy vícejazyčně mumlajícího velitele četníků komicky a uměle: „Veselá nálada, způsobená měkkou výslovností mluvčího a jeho řečí, jež nebyla ani koločavským dialektem, ani ukrajinštinou, ani ruštinou, ani češtinou, nýbrž vším tím dohromady, pomalu mizela, lidé si zvykli a počínali se nudit“ (ibid.). Tento projev je poznámkami Židů a Karpatských Ukrajinců dále ironicky komentován. Vícejazyčná problémová oblast a její jazykové hranice jsou zřejmě v následujícím hodnocení: „Velitel je se svým ‚diplomatickým projevem‘ sám velice spokojený; pro Židy je pouhým hlupákem (prasečí hlava ‚Chazrkopf‘); a pro Karpatské Ukrajince je pouhým lhářem a podvodníkem“ (ibid.). V tomto případě jazykové hranice odpovídají hranicím sociokulturním. Čeština implikuje narativ metropole. Ve *vícejazyčnosti* karpatské oblasti je čeština cizím jazykem. Jedná se o převod a prosazování řádu jiné kultury nikoliv v topografickém smyslu, nýbrž sémiotickým podrobením prostoru. Velmi zřetelně se tento fenomén objevuje v závěrečné scéně, v níž jsou mrtví bratři Nikola a Juraj pro pořízení oficiální fotografie nainstalováni jako lovecká trofej:

Rozradostněný kapitán, hrdina dne a muž, který přišel, zhlédl a zvítězil, běžel do Horbu k lesní správě, aby si od jejího ředitele vypůjčil fotografický aparát. Neboť na trávě zahrady četnické stanice leželi dva mrtví. Leželi proti sobě trochu křížem jako lovecká trofej a nohy Nikolovy byly položeny na bratrův život. Snad proto, aby byla zakryta strašná rána Jurajova, či že snad bylo tohoto odborného aranžování třeba, aby je oba bylo možno sejmut na jednu desku a obrázek aby byl hezký. Přes prsa mrtvých byly zkříženy dvě četnické karabiny a uprostřed nich byl na černé tabuli nápis křídou, nakreslený ozdobnými písmeny: Šuhajův konec: 16. 8. 1921. (ibid.: 187)

Další idiom v této oblasti se vyskytuje u části židovského obyvatelstva. Ten se vyznačuje především značnou vnitřní hierarchizací. Hierarchickou strukturou židovského obyvatelstva se tvoří socio-ekonomické a politické aliance, které přesahují jazykové a náboženské hranice, jako například společná averze chudých Židů a Karpatských Ukrajinců k bohatým Židům, „nenávidí je Rusíni a Židé stejně“ (ibid.: 19),

nebo čistě zjištěný vztah mezi československými úředníky a bohatými Židy a rabíny, kromě toho existují i zápletky mezi Židy a loupežníky, například Abram Beer je evidentně komplicem Šuhaje. Tato konstelace se vyskytuje v románu jako transkulturní kolorit, který Olbracht podrobně tematizuje především v eseji *Hory a staletí*.¹⁰ Jazyk Židů je důležitou součástí vícejazyčné tradice Karpát, je zde zakořeněn.

Vedle *explicitní cizojazyčnosti*, která definuje především nábožensky zdůvodněnou hranici, tvoří židovský idiom ve vícejazyčné oblasti přechodovou zónu. V přechodové zóně jsou pozice mezi karpatsko-ukrajinským a židovským obyvatelstvem, jako i mezi československými úředníky a židovským obyvatelstvem zpravidla úspěšně vyrovnané. Jazyk Židů z pohledu jazykového uspořádání vícejazyčné oblasti má proto více funkcí: na jedné straně tvoří v otázce náboženství a ekonomických zájmů původní prostor, a na straně druhé implikuje židovský idiom nevyslovenou přítomnost obou cizích jazyků a stojí vůči nim v komplementárním poměru.

Prameny

OLBRACHT, Ivan

1975 *Nikola Šuhaj loupežník*. Ivan Olbracht – Spisy 9, ed. Jarmila Víšková (Praha: Československý spisovatel) [1933]

1982 *Hory a staletí*. Ivan Olbracht – Spisy 10, ed. Emanuel Macek (Praha: Československý spisovatel) [1935]

Literatura

BACHTIN, Michail

1979 „Das Wort im Roman“, in Rainer Gröbel (ed.): *Die Ästhetik des Wortes* (Frankfurt am Main: Suhrkamp), s. 219–251 [1934–1935]

FORSTER, Leonard

1974 *Dichten in fremden Sprachen. Vielsprachigkeit in der Literatur* (München: Francke)

HORN, Andras

1981 „Ästhetische Funktionen der Sprachenmischung“, *Arcadia* 16, s. 225–41

¹⁰ Viz také kapitola „Židé“ (Olbracht 1982: 44–61), z níž vyplývá složitost přizpůsobení tradičního života karpatských Židů modernímu státnímu uspořádání.

HRBATA, Zdeněk

2005 „Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle“, in Miroslav Červenka et al.: *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století* (Praha: Torst), s. 315–509

SCHMELING, Manfred

2004 „Multilingualität und Interkulturalität im Gegenwartsroman“, in Monika Schmitz-Emans (ed.): *Literatur und Vielsprachigkeit* (Heidelberg: Synchron Wissenschaftsverlag der Autoren), s. 221–236

SCHMITZ-EMANS, Monika

2002 „Einleitung“, in Manfred Schmeling, Monika Schmitz-Emans (eds.): *Multilinguale Literatur im 20. Jahrhundert* (Würzburg: Königshausen & Neumann), s. 7–35

STRUTZ, Johann

1996 „Regionale Mehrsprachigkeit und Interkulturalität“, in Heinrich Stiehler (ed.): *Literarische Mehrsprachigkeit* (Konstanz: Hartung-Gorre), s. 181–201
1987 *Dialekte und Fremdsprachen*, ed. Paul Goetsch (Tübingen: Narr)

Mountains and centuries – literary polyglossia in the Carpathians

This article outlines literary polyglossia in a trans-cultural area like the Carpathian mountains on the example of Olbracht's novel *Nikola Šuhaj loupežník* (Nikola Shuhaj, 1933). Analyzing polyglossia provides an insight into the complex socio-cultural situation with its different value systems. This can be described as a complex chronotopos. In this chronotopos different cultural and time conceptions clash. Polyglossia as presented in Olbracht's novel is a cultural and political decentralizing force and subversive for a centralized state in the context of modernization.

Keywords

Ivan Olbracht, Nikola Šuhaj, literary polyglossia